

УДК 327

DOI: 10.24144/2078-1431.2024.2(33).113–121

Алла Гірман,
кандидат політичних наук, доцент,
в.о. зав. кафедри міжнародних відносин
Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро

ГЛОБАЛЬНА РЕГІОНАЛІЗАЦІЯ У ХХІ СТОЛІТТІ

Статтю присвячено трансформації регіональних процесів. Автор обґрунтовує думку про перехід до відкритої моделі регіоналізму. Йдеться про формування мережевої регіональної багатополарності. Відповідно спостерігається як кількісне зростання регіональних інтеграційних об'єднань, так і якісні зміни у характері розвитку інтеграційних ініціатив. Ці фундаментальні зміни зумовлено однією з провідних тенденцій сучасного розвитку — глобалізацією, що веде до трансформації просторових координат світової політики та зміни геополітичного ландшафту світової системи ХХІ століття.

Відповідно поступово формується теоретичний підхід до аналізу феномену глобальної регіоналізації. Пропонується визначити цей феномен як внутрішню структуру простору міжнародних відносин, в якому Інтернет та мережевий принцип взаємодії є умовами для оптимального розвитку глобальної регіоналізації найбільш адекватного процесу змістового наповнення просторової форми міжнародних відносин ХХІ століття.

Наразі глобальна регіоналізація являє собою нове покоління регіоналізації і може бути визначена як об'єктивний процес сучасного світового розвитку, спрямований на формування регіональних просторів з урахуванням глобального політичного контексту. Цей процес має багаторівневу природу, наслідком чого є різноманітність інтеграційних форм, що створюються (від субрегіональних організацій до трансрегіональних структур і навіть взаємодій на цивілізаційному рівні). Поряд із традиційними учасниками інтеграційних процесів — національними державами, у процесі глобальної регіоналізації беруть участь і недержавні актори, що дозволяє спрямовувати інтеграційні процеси не лише «згори», а й «знизу». Тож процес регіоналізації в умовах глобалізації включає серйозну «неформальну компоненту», а саме структури громадянського суспільства, соціальних інститутів, бізнесу. Отже, специфічною рисою глобальної регіоналізації є її комплексний характер, що включає сукупність взаємозв'язків між елементами регіональної або глобальної системи: політичні, економічні, соціальні, культурні, інформаційні, екологічні тощо.

Ключові слова: регіоналізація, глобалізація, трансформація, міжнародні процеси, світовий розвиток.

The article is devoted to the transformation of regional processes. The author promotes the idea of transition to an open model of regionalism. It is about the formation of network regional multipolarity. Accordingly, both the quantitative growth of regional

integration associations and qualitative changes in the nature of the development of integration initiatives are observed. These fundamental changes are caused by one of the leading trends of modern development — globalization, which leads to the transformation of the spatial coordinates of world politics and changes in the geopolitical landscape of the world system of the 21st century.

Accordingly, a theoretical approach to the analysis of the phenomenon of global regionalization is gradually being developed. It is proposed to define this phenomenon as an internal structuring of the space of international relations, in which the Internet and the network principle of interaction represent the conditions for the optimal development of global regionalization, which is the most adequate process of world-political meaningful filling of the spatial form of international relations of the XXI century.

Currently, global regionalization represents a new generation of regionalization and can be defined as an objective process of modern world development aimed at the formation of regional spaces taking into account the global political context. This process has a multi-level nature, the consequence of which is the variety of integration forms that are created (from sub-regional organizations to trans-regional structures and even interactions at the level of civilization). Along with the traditional participants of integration processes — national states, non-state actors also participate in the process of global regionalization, which allows integration processes to be directed not only «from above», but also «from below». Therefore, the process of regionalization in the context of globalization includes a serious «informal component», namely the structures of civil society, social institutions, and business. Therefore, a specific feature of global regionalization is its complex nature, which includes the entire complex of interrelationships between elements of the regional or global system: political, economic, social, cultural, informational, environmental, etc.

Keywords: regionalization, globalization, transformation, international processes, world development.

Постановка проблеми. Сучасний світ характеризується високим рівнем нестійкості та непередбачуваності. «Новий регіоналізм» багато в чому відображає фундаментальні зміни у підходах до дослідження регіоналізації та регіональної інтеграції, що відбуваються у сучасному глобальному світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Свій внесок у розробку поняття «інтеграція» у політичній думці внесли такі дослідники, як Т. Парсонс, Д. Істон, Х. Булл та інші. Серед робіт, що заклали теоретичні засади розуміння регіональних інтеграційних процесів, слід зазначити праці Б. Хеттне, Л. ван Лангенхове, С. Стрэндж, С. Сассен та ін. [1-4].

Мета статті. У сучасній міжнародній практиці досі точаться суперечки щодо змістового наповнення понять «регіоналізм», «регіоналізація» та «регіон» серед представників різних парадигм теорії міжнародних відносин. Бурхливі події на європейському континенті останніх років спонукають до більш детального дослідження перспектив розвитку світу саме на основі регіоналізації.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні можна говорити про два контексти інтеграції — глобальний та регіональний. Розвитку регіоналіза-

ції сприяють різні чинники, серед яких — сучасні глобальні процеси та актуалізація глобальних проблем сучасності, транснаціоналізація, взаємозалежність, фактори геополітичного, економічного, культурного розвитку, а також криза традиційного елемента міжнародної системи — національної держави.

Відповідно до позиції шведського дослідника Б. Хеттне, фундаментальні трансформації нинішнього етапу розвитку регіональних процесів простежуються за такими параметрами:

- за передумовами виникнення: якщо раніше головною умовою створення регіональних структур була схожість політичних та економічних структур, то нині необхідність об'єднання диктується наявністю спільних проблем та готовністю урядів до ведення діалогу для узгодження позицій та вироблення спільних рішень»; складна багаторівнева, мережева структура сучасної світової системи створює передумови для появи абсолютно нових форм інтеграції — трансрегіональних, транснаціональних тощо; в умовах актуалізації глобальних проблем сучасності держави втрачають свою управлінську ефективність і тому шукають нові форми міжнародного співробітництва;
- за складом учасників: на попередньому етапі розвитку інтеграційних процесів ключовим учасником була національна держава, а згідно з концептом «старого регіоналізму» всі інтеграційні ініціативи здійснювалися між національними державами та запускалися «зверху» з боку провідних світових держав («гегемоністичний регіоналізм», протекціоністський характер), сьогодні ж багато ініціатив виходять «знизу» (недержавні та субнаціональні актори) — від представників бізнесу та громадянського суспільства, а отже, на думку Б. Хеттне, процес сучасної регіоналізації має більш спонтанний характер, але при цьому держава не йде повністю з інтеграційного поля, а, як і раніше, виконує функції ключового інтеграційного гравця;
- відмінності за цілями і сферами: у разі «старого регіоналізму» існував чіткий поділ проблемного поля — або регіональна структура створювалася для вирішення економічних питань, або для вирішення проблем безпеки, сьогодні ж «новий регіоналізм» передбачає більш багатовимірний підхід і включає торговельно-економічний, екологічний, соціально-політичний та інші виміри; Хеттне також зазначає перехід до «відкритої» моделі регіоналізму, сумісного з економічною взаємозалежністю [1].

З огляду на це, сьогодні спостерігається трансформація класичної форми територіальної інтеграції держав (у формі міжнародних регіонів), які керувалися винятково національними інтересами, у глобально-регіональну інтеграцію основних акторів світової політики та економіки, де головними стають наддержавні (наднаціональні) інтереси. В умовах глобалізації держави більше неспроможні утримувати монополію на управління. Так, однією з перших у 1990-х рр. на це вказала С. Стрендж, яка писала про те, що всі держави, незалежно від території, розмірів, могутності, слабшають перед технологічними і фінансовими змінами, що від-

буваються, а також прискорюваною інтеграцією національних економік у єдиний світовий ринок. Частина управлінських функцій переходить на наднаціональний та транснаціональний рівні [2].

Отже, зараз спостерігається як кількісне зростання регіональних інтеграційних об'єднань, так і якісні зміни у характері розвитку інтеграційних ініціатив. Зумовлено ці фундаментальні зміни однією з провідних тенденцій сучасного розвитку — глобалізацією, що веде до трансформації просторових координат світової політики, зміни геополітичного ландшафту світової системи XXI століття.

Як відзначають багато дослідників, новий світовий порядок, що складається, поки не знайшов оптимального балансу між глобалізацією і регіональними проблемами. Насправді співвідношення глобального та регіонального рівнів політики завжди було проблемним полем у рамках класичної теорії міжнародних відносин. Більшість дослідників зосереджуються або на глобальних процесах (глобалізм), або займаються дослідженням проблем конкретного регіону (регіоналізм), що фактично веде до недооцінки загальносвітового системного контексту, в раках якого на нинішньому етапі розвитку реалізуються політичні процеси у світі. У зв'язку з цим перед сучасною науковою спільнотою стоїть актуальне завдання розробки концептуальних засад для дослідження цілісної світополітичної картини світу, де і глобальний, і регіональний аспекти отримали б однакову увагу. Однією із спроб вироблення такого комплексного, системного підходу є концепт глобальної регіоналізації.

В основі цього концепту лежить проблема співвідношення двох трендів сучасного світового розвитку — глобалізації та регіоналізації. На перший погляд ці дві тенденції протилежні одна одній. Глобалізація визначається як процес інтеграції різних суспільств та економік, незалежно від національних кордонів у всьому світі, внаслідок чого спостерігається збільшення взаємозалежності. Саме це зруйнувало класичну Вестфальську систему міжнародних відносин та кордони між національними державами. Регіоналізація, своєю чергою, являє собою процес формування регіональних просторів, у яких відбувається перерозподіл владних повноважень національних держав, процес передачі функцій від національного на регіональний рівень, і навіть поява та розвиток нових інституційних форм.

Визначення співвідношення процесів регіоналізації та глобалізації є важливим аспектом у контексті аналізу феномена глобальної регіоналізації. Ця сфера політичних досліджень характеризується надзвичайною різноманітністю підходів серед яких, проте, можна виокремити у три основні гіпотези:

- регіоналізація — це спосіб опору держав тенденціям, що супроводжують глобалізацію у певних сферах (у тому числі в економічній);
- регіоналізація є одним із механізмів формування глобального світопорядку;
- регіоналізація є одним із напрямів глобалізаційних процесів.

Очевидно, що формування початкових інститутів економічної регіоналізації може сприйматися як кроки протидії глобальній лібералізації

транскордонної торгівлі та переміщенню фінансових потоків, оскільки відбувається штучний перерозподіл ресурсно-виробничих комплексів і зміна конкурентоспроможності (досить згадати, що Європейське економічне співтовариство зародилося в контексті сфери виробництва сталі). Проте іншого шляху організації ефективного процесу інтеграції немає. Розвиток економічних об'єднань вищого рівня та єдиного політичного простору вже дозволяє говорити про створення нового світового порядку на основі процесу формування макрорегіональних геоekonomічних просторів, який можна охарактеризувати як «новий регіоналізм». Відповідно відбувається зміна оцінки регіональної інтеграції з негативної на позитивну. Справді, нині навряд чи відомий ефективніший спосіб організації наднаціонального управління, ніж створення політико-економічних інтеграційних утворень. З іншого боку, повноваження такого роду об'єднань поширюються лише на їх внутрішні простори, тоді як міжрегіональна взаємодія залишається прерогативою державних структур. Такий стан справ може бути змінено лише в контексті переходу до регіоналізму третього покоління (про яке писав Л. ван Лангенхове), у рамках якого зовнішньополітичні повноваження передаються загальнорегіональним органам [3]. У цьому разі межі між глобалізацією та регіоналізацією практично стираються. Прихильницею цього підходу є С. Сассен, з точки зору якої «глобалізація включає як формування глобальних інститутів та процесів (СОТ, глобальні ринки), так і низку процесів, які необов'язково протікають на глобальному рівні, але є її невід'ємною частиною, оскільки включають транскордонні мережі та утворення, що складаються з локальних та національних суб'єктів...» [4].

Можна припустити, що співіснування різних бачень співвідношення глобалізації та регіоналізації обумовлюється асинхронністю світового політичного розвитку, в результаті якого в сучасному світі є всі три покоління форм регіоналізму, в тому числі вища форма регіональної інтеграції – зовнішньополітична інтеграція в рамках програм взаємодії ЄС з іншими об'єднаннями (угоди ЄС-МЕРКОСУР, програма АСЕМ тощо).

Певно, що регламентація та формування стабільних механізмів міжрегіонального співробітництва є процесами віддаленої перспективи, однак останнім часом спостерігається розвиток ще однієї тенденції – формування «гібридного регіоналізму», що включає регіоналізм, трансрегіоналізм та інтеррегіоналізм. Більшість дослідників пов'язують його з Азійсько-Тихоокеанським регіоном, де спостерігається поєднання економічної та політичної регіоналізації з одночасним розвитком міжструктурних зв'язків та трансрегіоналізму. Таким чином, регіональні утворення АТР отримують можливість уникнути необхідності проходження всіх стадій інтеграції, що сприятиме прискоренню міжрегіональної інституціалізації.

Насправді глобалізацію та регіоналізацію не слід вважати протилежними одна одній, вони взаємопов'язані та взаємодоповнюються. Результатом взаємозв'язку глобалізації та регіоналізації став процес глобальної регіоналізації. Цей термін з'явився в науковій літературі відносно порівняно, проте поки що не набув поширення.

Дослідники запропонували розуміти глобальну регіоналізацію як процес регіоналізації простору глобального світу, який на практиці є трирівневою структурою — сукупність суб-, мезо- та макрорегіонів, а поняття «регіон» постає як базовий елемент цієї трирівневої системи глобального світу. Глобальна регіоналізація знаходить свій прояв у таких факторах:

- інтеграція локальних спільнот та об'єднання їх у макрорегіон/глобальний регіон; підставами для такої інтеграції виступають як внутрішні (економічне партнерство, схожість політичної культури та інститутів, соціокультурна близькість), так і зовнішні чинники (загальні орієнтири зовнішньої політики, стратегії взаємодії з глобальним світом та його акторами, вирішення задач макрорегіональної безпеки та ін.);
- відбувається локалізація самодостатнього просторового об'єднання; ці утворення можна визначити як «функціональні регіони», тобто ті, що функціонують як суверенні держави;
- на базі інтеграції та локалізації виникає якісно нове геополітичне та геоекономічне утворення, члени якого (суверенні держави) передають частину своїх функцій на наднаціональний рівень; межі таких макрорегіонів можуть збігатися з межами геоцивілізацій (наприклад ЄС).

Таким чином, процес глобальної регіоналізації стає найважливішим фактором трансформації сучасної світової системи, визначаючи її багаторівневу структуру.

Отже, поступово формується теоретичний підхід до аналізу феномену глобальної регіоналізації. Пропонується визначити цей феномен як внутрішню структуру простору міжнародних відносин, в якому Інтернет та мережевий принцип взаємодії являють собою умови для оптимального розвитку глобальної регіоналізації, що є найбільш адекватним процесом змістового наповнення просторової форми міжнародних відносин XXI століття. Інакше кажучи, наголошується на просторовому вимірі процесу глобальної регіоналізації, обумовленому появою нових форм співробітництва та кооперації в світовій політичній практиці в умовах становлення інформаційного суспільства та розвитку інформаційних технологій.

У рамках досліджень феномену глобальної регіоналізації склався умовно філософсько-політологічний підхід, згідно з яким, глобальна регіоналізація — це категорія філософської науки, що позначає одну із сторін соціальної форми руху матерії, специфічний вид об'єктивної дійсності, який своїм змістом завдячує діалектичній природі глобалізації, вказує у пізнанні на організаційний генезис суспільних процесів, відносин та інститутів, і тому має власну конфігурацію опису традиційних форм соціуму різного масштабу: глобальних, регіональних, локальних тощо. Цей підхід спрямований на вироблення нової світоглядної основи дослідження сучасної глобальної цивілізації та нового методологічного інструментарію для вирішення проблеми сталого розвитку світової спільноти з максимальним урахуванням усіх нових форм трансформації суспільства: глобаль-

ної, регіональної, еколого-інформаційної та інформаційно-віртуальної як складових частин ноосферогенезу.

Інтерес до цього феномену виявляють і представники економічної науки. Вони визначають глобальну регіоналізацію як один із найважливіших трендів сучасного світового розвитку, кінцевою метою якого є формування багатопольярного світу. Цей феномен розглядається як явище постбіполярної світової системи, інституціалізоване у формі міжнародних та регіональних економічних організацій. У зв'язку з цим виділяють трирівневу структуру процесу глобальної регіоналізації: макрорівень (рівень міжцивілізаційної взаємодії), мезо- (рівень регіональної та трансрегіональної інтеграції) та мікрорівень (внутрішньодержавна регіоналізація).

Що стосується зарубіжних досліджень процесу глобальної регіоналізації, тут доречно згадати монографію «Глобальна регіоналізація: тенденція центру-периферії», авторами якої глобальна регіоналізація розглядається як процес політичних та економічних змін, які повністю трансформували політичну географію низки регіонів за останні десятиліття [5]. У цій праці вводиться таке поняття, як «глобальний центральний регіон» ('global core region'). В якості прикладу наводяться північноамериканський регіон, європейський і тихоокеанський. Другу групу світових регіонів становлять периферійні регіональні одиниці: Близький Схід і Північна Африка, Африка на південь від Сахари, Латинська Америка і Центральна Азія.

Істотний внесок у розробку концепції глобальної регіоналізації зробив зарубіжний дослідник Л. ван Лангенхове. І хоча він у своїх дослідженнях не використовує поняття «глобальна регіоналізація» (натомість він запроваджує поняття «регіоналізація 2.0.»), фактично він описує нове покоління регіоналізації. Згідно з Л. ван Лангенхове, ця метафора є посиленням на те, що прийнято називати «веб 2.0.» (Web 2.0) — концепція, що розглядається як другий етап у розвитку Всесвітньої павутини (the World Wide Web). Метафора «Веб 2.0» описує зміни від стану «Веб», що складається з окремих вебсайтів, до повної платформи інтерактивних вебдодатків для кінцевих користувачів на www. Інакше кажучи, у «режимі 2.0.», за словами Л. ван Лангенхове, регіоналізація рухається від «закритого» до «відкритого» типу. По суті, йдеться про формування мережевої регіональної багатопольярності, характерними рисами якої є зростаюча важливість відкритості, прозорості, мультиакторності, транскордонності та багаторівневості. За цих умов державам доведеться об'єднуватися у нові типи регіональних зв'язків.

Так, у разі «регіоналізації 1.0.» основними елементами інтеграційного простору міжнародних відносин є національні держави. Пріоритет суверенітету — основний принцип міжнародних відносин. Найбільш затребуваною формою регіоналізації є субрегіональна структура закритого типу. У разі «регіоналізації 2.0.», крім держав, передбачається участь інших зацікавлених сторін, деякі з яких одночасно кидають виклик державному суверенітету. У цьому разі поряд із субрегіональними структурами формуються також трансрегіональні союзи, в яких важливий не територіальний,

а просторовий фактор інтеграції. На думку Л. ван Лангенхове, у сучасній світовій системі частково вже є ознаки «регіоналізації 2.0.», але одночасно зберігаються сильні тенденції регіоналізації першого покоління. Таким чином, «регіоналізація 2.0.» (або у нашому варіанті — «глобальна регіоналізація») розглядається як одна з основних тенденцій сучасної глобальної системної трансформації.

Підсумовуючи наведене, можна дійти такого висновку: глобальна регіоналізація являє собою нове покоління регіоналізації і може бути визначена як об'єктивний процес сучасного світового розвитку, спрямований на формування регіональних просторів з урахуванням глобального політичного контексту. Цей процес має багаторівневу природу, наслідком чого є різноманітність інтеграційних форм, що формуються (від субрегіональних організацій до трансрегіональних структур і навіть взаємодій на цивілізаційному рівні). Поряд із традиційними учасниками інтеграційних процесів — національними державами, у процесі глобальної регіоналізації беруть участь і недержавні актори, що дозволяє спрямувати інтеграційні процеси не лише «згори», а й «знизу».

Отже, процес регіоналізації в умовах глобалізації включає серйозну неформальну компоненту, а саме структури громадянського суспільства, соціальних інститутів, бізнесу. Іншими словами, у разі глобальної регіоналізації важливим є процес інтеграції «знизу», важлива транснаціоналізація міждержавних відносин. У світі транснаціональні корпорації, неурядові організації, великі міста тощо створюють спільно з державними акторами складні глобальні мережі та виконують роль сполучної ланки між глобальним та локальним/регіональним/національним /міжнародним рівнями світової системи. Тож ефективність глобальної регіоналізації багато в чому залежить від участі недержавних акторів.

Висновки. На думку дослідників, специфічною рисою глобальної регіоналізації є її комплексний характер. Тобто вона не зводиться винятково до міждержавної взаємодії в економічній сфері. Цей процес включає весь комплекс взаємозв'язків між елементами регіональної або глобальної системи: політичні, економічні, соціальні, культурні, інформаційні, екологічні та ін. Відповідно у контексті глобальної регіоналізації регіоноутворюючими факторами виступають економічні, географічні, історичні, етноконфесійні, соціокультурні, демографічні, інформаційні та інші чинники. Отже, процеси глобальної регіоналізації можна визначити як складно структурований прояв сучасного політичного, економічного, соціального і культурного розвитку світового соціуму.

Слід визнати, що у XXI столітті на формування тих чи інших зв'язків і процесів дедалі більше впливає так звана мережева політика, де центральну роль грає «простір просторів» — Інтернет. Можливо, у найближчому майбутньому необхідно буде розглядати «віртуальну регіоналізацію» («регіоналізація 2.0») як один із видів цього процесу, що говорить про можливість відмови від розгляду територіального чинника як ключового щодо регіоналізації. Тому й політика, яка відповідає за рівнем процесів глобальній регіоналізації, ймовірно має ґрунтуватися на взаємодії різних

за своєю природою акторів, що означає створення системи глобального управління світовим соціумом за участі держав, глобального громадянського суспільства та світових бізнесових структур.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Hettne, B., (2003). The new regionalism revisited. / Soderbaum T. and Shaw T.M. (eds.) Theories of new regionalism: A Palgrave Reader. Basingstoke: Palgrave
2. Strange, S. (1996). The Retreat of the State: The Diffusion of Power in the World Economy. / S.Strange. Cambridge: Cambridge University Press
3. Langenhove, L. van (2011). Building Regions: The Regionalization of the World Order. / L.van Langenhove. Ashgate Publishing
4. Sassen, S. (2003, February). Globalization or Denationalization / S.Sassen // Review of International Political Economy. P.1-2.
5. Global Regionalization: Core Peripheral Trends (2006) / Ed.by H. S. Geyer. Edward Elgar Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA
6. Langenhove, L.V. Towards a world of regions and states. https://www.researchgate.net/publication/268482939_Towards_a_world_of_regions_and_states

REFERENCES

1. Hettne, B., (2003). The new regionalism revisited. / Soderbaum T. and Shaw T.M. (eds.) Theories of new regionalism: A Palgrave Reader. Basingstoke: Palgrave [in English].
2. Strange, S. (1996). The Retreat of the State: The Diffusion of Power in the World Economy. / S.Strange. Cambridge: Cambridge University Press [in English].
3. Langenhove, L. van (2011). Building Regions: The Regionalization of the World Order. / L.van Langenhove. Ashgate Publishing [in English].
4. Sassen, S. (2003, February). Globalization or Denationalization / S.Sassen // Review of International Political Economy. P.1-2 [in English].
5. Global Regionalization: Core Peripheral Trends (2006) / Ed.by H. S. Geyer. Edward Elgar Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA [in English].
6. Langenhove, L.V. Towards a world of regions and states. https://www.researchgate.net/publication/268482939_Towards_a_world_of_regions_and_states [in English].